
Politinė kultūra pereinamuoju laikotarpiu

Svajonė Mikėnienė

*Kauno technologijos universitetas,
Sociologijos katedra,
K. Donelaičio g. 20,
LT-3000 Kaunas,
el. paštas svaja.m@centras.lt*

Pateikiama politinės kultūros samprata bei metodologinės problemos, akcentuojant pereinamojo laikotarpio poveikį politinės kultūros kaitai. Svarstomos Frederico Flerono [10] išskirtos politinės kultūros analizėje kylančios problemos, pasitelkiant įvairių autorių išvalgas ir empirinių tyrimų rezultatus.

Raktažodžiai: politinė kultūra, demokratija, vertybės, požiūriai, nuomonės, transformacijų (pereinamasis) laikotarpis

ĮVADAS

Tyrinėtojai vis dažniau akcentuoja, jog ekonomikos ir politikos plėtrai svarbu palanki šalies politinė kultūra. Posovietinėse šalyse randama sovietinio laikotarpio neigiama įtaka; Lauristin ir kiti [22: 27] pabrėžia, kad demokratinių normų įdiegimo nepakanka: „visuomeniniai, socialiniai ir individualūs pokyčių lygmenys kiekvienoje postkomunistinėje šalyje yra integruoti į sisteminę visumą per bendrus kultūrinius ypatumus, dalinai iššaknijusius nacionalinėje kultūroje, tačiau tuo pačiu metu stipriai veikiamus visos Europos kultūrinės aplinkos ir globalinių procesų“ [22: 26]. Demokratijos išlikimas priklauso nuo demokratinių vertybių įsitvirtinimo visuomenėje. „Senosios struktūros pakeičiamos „naujomis demokratiškais konstitucinėmis institucijomis, šiuolaikiškais administracinėmis ir valdymo sistemomis bei rinkos struktūromis, tačiau šios naujos institucinės struktūros nebus efektyvios, jeigu nesirems demokratiška pilietine kultūra, verslo etika ir žmonių tarpusavio pasitikėjimu“ [22: 26]. Kaip pažymi Valionis, transformacijos laikotarpiu pirmiau atsiranda „nauja“ institucinė struktūra, nei ją atitinkanti „nauja“ kultūra Rytų ir Vidurio Europoje [33: 324]. Toks neatitikimas apsunkina, komplikuoja naujų institucijų konsolidavimą. Susiformuoja fragmentiška sistema, neturinti aiškios struktūros, santykinai neapibrėžta ir neprognozuojama, kintanti, apimanti skirtingos kilmės komponentų mišinį [33: 325]. Kadangi pokyčiai buvo radikalūs (nauja tikrovė sukrėtė individus), esminė kylanti problema – individų „susidorojimas su“ ir „prisitaikymas prie“ naujos tikrovės [33: 326].

POLITINĖS KULTŪROS SAMPRATA IR FORMAVIMASIS

Transformacijų laikotarpiais svarbi politinės kultūros koncepcija. Politinė kultūra turi dvigubą prigimtį: 1)

yra gana stabili: normos ir vertybės transformacijų laikotarpiu dažnai nesąmoningai pernešamos į naują visuomenę, 2) politinė kultūra nėra nepajudinama, kinta. Kaip pastebi Fleron [10: 227], politinės kultūros sąvoka sovietinės politikos tyrimuose yra vartojama, siekiant paaiškinti beveik viską, ko nepavyksta paaiškinti kitomis sąvokomis. Politinės kultūros *apibrėžimus* galima skirstyti į kelias grupes: 1) politinė kultūra apibrėžiama griežtai idealistiniais, požiūrių terminais, kaip vertybių, požiūrių, įsitikinimų, žinių ir sugebėjimų sistema [1]; 2) apibrėžiama tiek pažiūrų, tiek elgsenos terminais, taip įtraukiant į politinės kultūros konceptą elgseną [9; 30; 34].

Pirmieji politinę kultūrą nuosekliai išnagrinėjo Almond ir Verba [1]. Jie šalia tradicinių politikos mokslo sferų – valstybės, formalių politinės sistemos institucijų ir politinės elgsenos analizės pradėjo daugiau dėmesio skirti žmogui kaip politiniam aktoriui, jo vertybėms, įsitikinimams, orientacijoms ir pažiūroms. Almond ir Verba [1] politinę kultūrą apibrėžia kaip „specifines politines orientacijas – požiūrius į politinę sistemą ir jos įvairias dalis ir požiūrius į savo vaidmenį sistemoje“ [1: 12]. Šių autorių tyrimai rodo, jog šalys labai skiriasi pagal politiškai svarbius įsitikinimus, vertybes bei nuostatas ir kad šiems politinės kultūros elementams šalies viduje turi įtaką gyvenimo patirtis, išsilavinimas, socialinė klasė.

Pye ir Verba [25] teigia, jog politinė kultūra kiekvienoje visuomenėje ne tik yra atsitiktinis darinys, bet ir atstovauja modeliams, kurie dera tarpusavy ir palaiko bei stiprina vienas kitą. Elitas paprastai turi skirtingas vertybes ir normas (ir daugiausiai informacijos apie sistemą), etninės ir regioninės grupės dažnai skiriasi vertybinėmis sistemomis ir pasaulėžiūra, skirtingos tikėjimų ir normų sistemos būdingos tokiems dariniams (ir politinėms subkultūroms), kaip kariuomenė, biurokratija, universitetas.

Kiekvienoje visuomenėje yra profesionalioji politinė kultūra, būdinga politikams ir partijų aktyvistams, ir masinė politinė kultūra, būdinga daugumai piliečių. Kultūra yra „kolektyvo“, žmonių asociacijų, institucijų, įvairių rūšių struktūrų rezultatas. Barnes akcentuoja, jog kultūra – tai „bendros prielaidos ir reikšmės“ [2: 2]. Thompson, Ellis ir Wildavsky sako, jog „kultūros formą lemia struktūra“ [29: 218]; kultūrinės reikšmės gali keistis laikui bėgant kaip pokyčių žmogiškosiose struktūrose, sąlygose, asociacijose pasekmė.

POLITINĖS KULTŪROS ANALIZĖS KRYPTYS BEI METODOLOGINĖS PROBLEMS

Kaip teigia Daniels, „politinė kultūra turi būti analizuojama kaip sistema, kuri yra tiek tęstinė, tiek kintanti, kuri pastoviai absorbuoja naujas infuzijas iš istorinės patirties bei kontaktus, tuo tarpu senesni elementai išnaikinami, pakeičiami arba jų atsiskaido. Politinė kultūra kuriasi ir keičiasi kaip geologinės sanklodos“ [10: 226]. Tačiau White [34: 19–20] pažymi, jog politinės sistemos pasikeitė greitai, viršijant įmanomus pokyčius politinėje kultūroje, kuri yra jų pagrindas.

Požiūriai ir sąvokų emocinis aspektas

Fleron [10: 234] daro išvadą, jog tam tikri žodžiai turi stiprų teigiamą emocinį patrauklumą, todėl kai kurie žmonės gali juos vartoti vien todėl, kad jie yra madingi arba politiškai korektiški. Tie, kurie tuos žodžius taria, gali net nesuprasti jų reikšmės. Tad, pvz., „daryti prielaidą, kad jeigu režimas vadina save demokratiniu...tai jis ir iš tikro yra demokratinis“ [10: 235]. Tą patį sovietologai sako apie demokratines institucijas (rinkimai, atstovaujantieji valdžios organai ir kt.) – nereikia dirbtinai lyginti sovietinių ir Vakarų šalių rinkimus ar įstatymus, nes panašiai įvardytos institucijos nebūtinai atlieka vienodas funkcijas skirtingose visuomenėse. Anot Hough [15], „ne tik skirtingi fenomenai tampa dėmesio centru lyginamojoje Sovietų Sąjungos ir Vakarų analizėje, bet ir įprasti fenomenai yra apibrėžiami skirtingai, užtikrinant kalbėjimą apie vienodai pavadintus, bet skirtingus fenomenus“ [15: 175, 180, 218]. Tas pats galioja ir kalbant apie individus: iš tiesų jie gali nebūti demokratai, nors žodžiais išreiškia nuomones, paremiančias demokratiją.

Požiūrių, nuomonių ir elgsenos sąryšis

Fleron [10] pabrėžia, jog svarstant politinės kultūros reiškinių, dažnai klaidingai daroma prielaida apie subjektyvių požiūrių ir realaus elgsenos sutapimą. Ki-

tas aspektas – požiūrių, orientacijų, vertybių, įsitikinimų ir normų, į kuriuos reikia atsižvelgti nepriklausomai nuo pasirinkto politinės kultūros apibrėžimo, skirtumai. Skirtumai nepakeičia empirinių tyrimų rezultatų, tačiau tai gali veikti šių rezultatų reikšmingumą ir interpretaciją.

Tikėtina, kad nebūtinai yra priežastinis nuomonių, požiūrių ir neverbalinio elgsenio ryšys, šį ryšį sunku nustatyti ir empiriniais tyrimais. Eckstein [8: 291] mano, jog jokie nuomonių tyrimai ir stebėjimo technika negali sumažinti episteminio skirtumo tarp objektyvaus elgsenio ir subjektyvių įsitikinimų; vienintelis įmanomas būdas – naudoti tokius netiesioginius matavimus, kaip kontent analizė ar Osgoodo semantinio diferencialo metodas. Laitin [21: 592] sako, kad teigti, jog nuo kultūros priklauso politinė veikla, reiškia, jog simbolių struktūra bei ritualai suformuoja tam tikrą viziją. Dalis kultūros galios yra tai, jog jos nariai nesuvokia savo vizijų šaltinių ir nebūtinai pateikia reikalingus atsakymus tyrinėtojams. Be to, kaip nurodo Fleron [10: 237], nebūtinai egzistuoja požiūrių ir nuomonių ar elgsenos priežastinis ryšys ar netgi koreliacija ir tai yra susiję su idealių ir realių kultūrinių modelių atskyrimu; tai pažymi ir Tucker [31: 177], prieš dvidešimt metų įvedęs idealių ir realių kultūrinių modelių terminus į diskurso apie sovietinę politinę kultūrą terminiją. Panašią dichotomiją galima rasti Kluckhohno atviros ir uždaros kultūros išskyrime arba Gillin ir Gillin viešos ir užslėptos kultūrų atskyrimu [20: 96–97].

Skirtumai tarp elgsenio ir subjektyvių orientacijų kaip asmenybės dvilypumas turėtų egzistuoti visoje posovietinėje erdvėje, tačiau buvo tyrinėtas tik Rusijoje Tucker [31: 32]. Tucker asmenybės dvilypumą aiškino taip: individas atlieka tam tikrą vaidmenį bei save identifikuoja su oficialia Rusija, tačiau taip pat turi užslėptą neoficialų egzistavimą bei identitetą. White sako, kad abi šios asmenybės yra tikros, kadangi „abi faktiškai dalinasi apsimetinėjimo bei autentiškumo elementais“. Šis dualumas yra rezultatas „intitucionalizuoto veidmainavimo, kurio sovietinė sistema tebereikalauja iš savo piliečių, ir dvilypumo bei „lingvistinio dualizmo“, kuris šiuos spaudimus panaudoja prieš juos“ [34: 111].

Tucker [32: 184] asmenybės dvilypumo įrodymų rado ir viešumo (glasnost) eroje, kuris pasireiškė „kryžminio mąstymo“ forma, kai tariami teisingi žodžiai, tačiau atliekami veiksmai neatitinka šių žodžių.

Fleron [10] remiasi Eckstein argumentais ir teigia, jog galimi du alternatyvūs visuomenės paramos demokratiniams normoms posovietinėje Rusijoje paaiškinimai; komunizmo žlugimo sukelta socialinė trauma sukėlė skubią reorientaciją politinėje kultūro-

je. Alternatyvus paaiškinimas – sovietinio laikotarpio „viešasis asmuo“ prisitaikė prie oficialios ideologijos, tuo tarpu privatus asmuo rėmė demokratinės normas.

Anemija ir politinis ekstremizmas, o ne staigus naujų kultūrinių (demokratiškesnių) orientacijų vystymasis yra tikėtinos ekstremalaus socialinio, politinio ir/ar ekonominio nutrūkimo pasekmės [10].

Šias metodologines problemas Eckstein įvardijo „orientuoto veiksmo postulatu“, kur „veikėjai tiesiogiai nereaguoja į „situacijas“, bet reaguoja į jas per tarpininkaujančias „orientacijas“ [10: 238]. Tad kai piliečių klausiami nuomonių apie demokratinės normas, jie reaguoja į interviu „situaciją“, o ne į realaus gyvenimo situacijas, įskaitant demokratijos praktiką, tad matyt dar egzistuoja dviguba asmenybė.

Įrodymas, kad demokratinės orientacijos nėra paviršutiniškos ir trumpalaikės, gali būti požiūrių, paremiančių demokratiją, stabilumas laike. 1990–1992 m. Miller, Hesli ir Reisinger [23: 410] atliko longitiudinių tyrimą ir rado „reikšmingus skirtumus, tiek tarp šalių, tiek tiriamu laikotarpiu, paramoje demokratinėi ir ekonominei reformai sovietinėje ir posovietinėse visuomenėse“.

Bendri ir specifiniai įsitikinimai

Fleron mano, jog norint suprasti skirtumą tarp idealaus ir realaus kultūrinio modelio, reikia pajusti skirtumus ir panašumus tarp bendrų ir specifinių įsitikinimų, tarp abstrakčių idėjų ir idėjų, pasireiškiančių socialiniuose procesuose; tarp politinės kultūros ir bendresnių kultūrinių modelių. Gibson ir Duch [12] tyrime nustatė, jog respondentai stipriai remia demokratiją, kai ji apibrėžiama kaip mažoritarinės institucijos ir procesai, tačiau daug mažiau paramos susilaukiama, ją apibrėžus kaip institucines garantijas politinių mažumų galimybėms tapti politinėmis daugumomis. Politinė tolerancija silpnai siejasi su bendromis demokratinėmis vertybėmis: Gibson ir Duch [11] tai aiškino: 1) yra lengviau išmokti bei priimti demokratinės vertybes, kai jos yra abstrakčiau suformuluotos, nei kai jos konkrečiai taikomos individo politinių priešų atžvilgiu, 2) tarybiniai žmonės turėjo priimti demokratinės institucijas, tokias kaip konkurenciniai rinkimai, ir buvo linkę akcentuoti savo pačių politines teises, visiškai neįvertindami institucinių garantijų poreikio savo politinių oponentų teisėms.

Vis daugiau autorių kaip veiksnius, dėl kurių įtakos sovietiniai piliečiai vis labiau priima demokratinę politinę kultūrą, nurodo modernizacijos bei interneto technologijų įtaką. Minimi tokie veiksniai, kaip padidėjęs išsimokslinimas, socialinis pliuralizmas, atsiradęs dėl padidėjusios funkcinės specializacijos ir struktūrinės diferenciacijos, ir kt. (pvz., In-

glehart [19: 163] akcentuoja urbanizaciją, masinį švietimą, specializuotą užimtumą, augančius organizacinius tinklus, didesnę pajamų lygybę kaip modernizacijos veiksnius, turinčius įtaką demokratizacijai). Gibson ir kt. [11] mano, kad parama demokratinėms vertybėms Sovietų Sąjungoje atsirado dėl idėjų importavimo iš Vakarų bei likusio pasaulio.

Fleron (1996) kelia klausimą: kas paveikė tuos žmones, kad jiems tos idėjos tapo priimtinos? Matyt, padidėjusi funkcinė specializacija bei struktūrinė diferenciacija sukūrė visuomenėje daugiau interesų, kurie yra ir specializuotesni; šiems interesams patenkinti reikėjo didesnio priėjimo prie politinės sistemos, interesų derinimo struktūros, ir procesai sovietinėje politinėje sistemoje nesuteikė jiems adekvataus priėjimo prie sprendimų priėmimo, todėl jiems tapo priimtinos alternatyvios interesų derinimo formos, etc. Net jei analizuotume vien požiūrius, Fleron [10] siūlo atkreipti dėmesį į bendresnius kultūrinius modelius, kurie gali būti palankūs arba nepalankūs demokratijai, – į kultūrinius modelius, išeinančius už politinės kultūros ribų.

Inglehart tyrimai patvirtina, kad „augant ekonominiam išsivystymui, vis labiau linkę įsivyrėti demokratijai palankūs kultūriniai modeliai“ [18: 5–8; 19]. Hahn [13: 417–419] teigia, kad „išsilavinimas yra lemiamas tarpinis kintamasis tarp vystymosi ir politinės kultūros“.

Gibson ir Duch [11: 10] mano, kad pakilęs išsilavinimo lygis visuomenėje turi dvejopą teigiamą įtaką prodemokratiškesnių vertybių įgijimui – kognityviają (pažintinę) ir substantyviają. Jie sako, kad „išsilavinimo įtaka demokratiškesnių vertybių įgijimui yra daugiau nei pažinimo procesas; jis gali taip pat apimti socialinį mokymąsi, kuris vyksta mokymo institucijose“. Išsilavinimo dėka individai tampa ne tik mažiau kategoriški; jis gali padėti nugalėti tradicinės posovietinės politinės kultūros kliūtis ir prisidėti prie demokratinės politinės kultūros adaptavimo bei išplitimo.

Idėjos ir materialinės sąlygos bei asmeniniai interesai

Ši skirtumą Fleron išskiria, remdamasis Brown [4] argumentais, kad „politinės kultūros tyrime nėra naudinga mėginti atskirti intereso percepcijas nuo kitų politinių percepcijų ar nuo politinių žinių, įsitikinimų ir lūkesčių, nes labai tikėtina, jog jie yra tarpusavyje susiję“. Šis momentas yra susijęs su anksčiau minėtais pastebėjimais apie abstrakčias idėjas bei idėjas, pasireiškiančias socialiniuose procesuose. Kyla klausimas, jeigu abstrakčios politinės vertybės konfliktuoja su kasdienėmis, kurias laikysime svarbesnėmis, tiek kalbant apie pagrįstumą, tiek kaip vertybių konsensuso įrodymą?

Tyrimai, atlikti naudojant Inglehart sukurtą Eurobarometro postmaterialistinių / materialistinių vertybių indeksą, rodo, kad galimas pokyčių ekonominėse sąlygose ir pokyčių politinėse vertybėse ryšys. Duch [7: 121] atlikto tyrimo rezultatai optimistiniai šiuo aspektu: analizuodamas viešosios nuomonės tyrimo, atlikto 1990 m., rezultatus europinėje Sovietų Sąjungos dalyje bei Rytų Europoje, jis randa, kad „nepriklausomai nuo to, kiek informacijos, kokį išsilavinimą turi ar kokią padėtį piliečiai užima, jie nelinkę atsisakyti demokratijos ir kapitalizmo dėl ekonominio chaoso“.

Tačiau Clarke ir Dutt [5: 918] rado du Eurobarometro vertybių indekso komponentus, kurie nurodė, kaip ekonominiai veiksniai veikė materialistinių ir postmaterialistinių vertybių santykį: rasta, jog infliacijos ir bedarbystės padidėjimas linkęs sumažinti antrųjų padidėjimus per laiką. Neįtraukus bedarbystės kintamojo į keturių klausimų kompleksą, buvo gauti rezultatai, rodantys postmaterialistinių vertybių augimą keliose šalyse po 1980-ųjų. Tai yra įrodymas, kad „[Eurobarometro] matavimai yra labai jautrūs trumpalaikiams pokyčiams ekonominėmis sąlygomis, kurios keičia viešosios politikos darbotvarkę“ [5: 918]. Tad politinių požiūrių matavimai, kurie neatsižvelgia tiek į subjektyvių, tiek į objektyvių ekonominių veiksnių pokyčius, gali pateikti klaidingus rezultatus.

Politinė ekologija ir specifinis politinis kontekstas

Politinės ekologijos perspektyva yra tai, kad „individų politinių nuomonių ir elgsenos negalima aiškinti, atskyrus nuo aplinkos, kurioje jos (nuomonės ir elgsena – S. M.) atsiranda. Individualios ypatybės atskirai nesąlygoja politinių veiksnių bei nuomonių. Politinė elgsena turi būti suvokiama priklausomai nuo veikėjo ryšio su aplinka ir su aplinkos veiksniais, kurie neigiamai paveikia individualius pasirinkimus“ [10: 248].

Pilietinė kultūra ir demokratija: kas ko priežastis?

Šį klausimą kelia daugelis mokslininkų: ar visuomenės požiūriai turi priežastinį poveikį demokratinio režimo įdiegimui bei stabilizavimui. Almond ir Verba [1] pasiūlyta pilietinės kultūros teorija bei vėliau plėtota Inglehart [16; 17] teigia, jog demokratinių institucijų gyvybingumas yra stipriai veikiamas požiūrių, tokių kaip tikėjimas savo sugebėjimu turėti įtaką politiniams sprendimams, jausmas, kad politinė sistema veikia pozityviai, ir tikėjimas, kad kiti piliečiai iš esmės yra verti pasitikėjimo. Tikėtina, kad šalys, kuriose šie pilietinės kultūros požiūriai susilaukia didelio pritarimo, yra labiau linkusios pritari-

kyti bei išlaikyti demokratiją per laiką nei šalys, kuriose pritarimo lygis žemesnis nepriklausomai nuo socioekonominių veiksnių, tokių kaip ekonominio išsivystymo lygis. Alternatyvi galimybė, kad pilietinės kultūros požiūriai yra demokratijos pasekmė, o ne priežastis. Jei remtis šiais argumentais, demokratija paprastai įdiegiama dėl kitų priežasčių nei visuomenės pilietinės kultūros požiūriai, ir sėkmingas demokratijos išlikimas bėgant laikui yra linkęs sukelti pilietinės kultūros požiūrių lygmens padidėjimą, nes aukšti subjektyvios politinės kompetencijos lygmenys, didžiavimasis politine sistema bei tarpasmeninis pasitikėjimas yra racionalus, išmoktas atsakas į gyvenimo šalyje, kurioje yra stabilus demokratinis režimas, patirtį (pvz., žr. Barry [3: 50–52]; Schmitter ir Karl [27: 82–83]).

Muller ir Seligson [23: 635], analizuodami visuomenės pilietinės kultūros ir demokratijos tarpusavio ryšį, atliko 27 šalių lyginamąjį tyrimą, kuriame panaudojo kai kuriuos Inglehart sukurtus matavimus. Muller ir Seligson patvirtina kad „dauguma pilietinės kultūros požiūrių neturi reikšmingos įtakos demokratijos pokyčiams“. Jų tyrimo rezultatai parėmė „netiesioginio pilietinės kultūros poveikio demokratijai hipotezę“ ir įrodo, jog pilietinės kultūros požiūriai yra demokratijos pasekmė. Ypač tarpusavio pasitikėjimas, kuris „aiškiai yra demokratijos pasekmė, o ne priežastis“ [*ten pat*].

Kita vertus, daugelis mokslininkų (Muller ir Seligson [24], Dahl [6], Higley ir Burton [14] ir kt.) teigia, kad įkūrus demokratines institucijas, atsiras ir demokratinės vertybės; įkuriant šias demokratines institucijas elito vertybės ir elgsena gali būti svarbesnės nei liaudies nuomonės. Elitai turi daugiau galimybių bei sugebėjimų nei liaudis paveikti režimo pobūdį šalyje, jų požiūriams turėtų būti skiriama daugiau dėmesio. Dahl [6] daug dėmesio skiria politinių aktyvistų ir lyderių požiūriams kaip demokratijos įkūrimo ir stabilumo priežastis. Higley ir Burton [14] iškelia dar stipresnį argumentą, kad vienintelis lemiamas demokratinis režimų stabilumą sąlygojantis veiksnys yra konsensusas tarp elitų, paremiant demokratines institucijas ir vertybes.

Reisinger et al. [26] teigia, jog elitai posovietinėje Rusijoje yra labiau reformistai (radikalai) nei bendra populiacija, tiek kaip jie save įvardija, tiek kaip reaguoja į svarbius politinius ir ekonominius klausimus. Toks rezultatas, anot autorių, „sukelia abejonių dėl išsigalėjusio požiūrio, kad daugelis Rusijos elitų, ypač priklausančių legislatūrai, buvo nenumaldomi konservatoriai, pasišventę kenkimui reformai“. Kita vertus, Sergejev ir Biryukov [28: 121] tyrimas parodo, kad „pagrindinės politinės demokratijos vertybės pasirodė esančios visiškai nesuderinamos su

[Rusijos – S. M.] kongreso daugumos politinė kultūra“. Tad Rusijoje atliktų tyrimų rezultatai yra prieštaringi. Turi būti atlikta daugiau elito vertybių bei įsitikinimų, taip pat elgsenos tyrimų, siekiant išsiaiškinti šią prieštarą.

APIBENDRINIMAS

Kaip rodo atlikta įvairių politinės kultūros tyrimų bei kylančių problemų analizė, dėl vykstančių procesų sudėtingumo, politinės kultūros teorinis konstruktas nėra pakankamai metodologiškai nuosekliai pagrįstas, empirinė analizė daugeliu atvejų tampa fragmentiška ir jos rezultatų palyginamumas su kitų autorių darbais – problematiškas.

Tikslinga tirti atvirą elgseną – rinkėjų elgseną, piliečių aktyvumą, dalyvavimą bei tarpinių asociacijų gyvybingumą – tai įgalintų paaiškinti to, ką žmonės kalba, ir to, ką jie daro, ryšį. Tiriant tiek nuomones, tiek elgseną, daugiau dėmesio turi būti skiriama specifiniam politiniam kontekstui. Vietos ekonominės sąlygos, etniniai veiksniai, vietos elitų galia bei kompetencija, skirtingos politinės ir socialinės erdvės percepcijos ir istoriniai bei kultūriniai veiksniai gali sąlygoti (ar sąlygojo) formavimąsi svarbių ir įvairiapusių subkultūrinių skirtumų, kurie nesiderina su percepcijomis, užfiksuotomis nacionaliniais tyrimais, kokie „reprezentatyvūs“ jie bebūtų.

Taip pat būtini longitiudiniai tyrimai, kurie įgalintų iširti pagrindines politinės kultūros dimensijas ir bent šiek tiek atskleisti, kiek stabilūs yra įvairūs veiksniai nuomonių lygmenyje.

Gauta
2003 11 06

Literatūra

- Almond G., Verba S. (Ed.). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton, Princeton University Press, 1963.
- Barnes S. *Politics and Culture*. Ann Arbor, ML: Center for Political Studies, The University of Michigan, 1988.
- Barry B. *Sociologists, Economists, and Democracy*. Chicago: University of Chicago Press, 1978.
- Brown A. (Ed.). *Political Culture and Communist Studies*. Armonk, NY, M. E. Sharpe, 1985.
- Clarke H., Dutt N. *Measuring Value Change in Western Industrialized Societies: The Impact of Unemployment* / American Political Science Review. N 85 (1991 09).
- Dahl R. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven, CT: Yale University Press, 1971.
- Duch R. *Economic Chaos and the Fragility of Democratic Transition in Former Communist Regimes*. The Journal of Politics. Feb. 1995. Vol. 57. Iss. 1. P. 121–158.
- Eckstein H. *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability and Change*. Berkeley, University of California Press, 1992.
- Fagen R. *The Transformation of Political Culture in Cuba*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1969.
- Fleron F. J. *Post-soviet Political Culture in Russia: an Assessment of Recent Empirical Investigations* / Europe-Asia Studies, 09668136, Mar96. Vol. 48. Iss. 2. P. 225–260.
- Gibson J., Duch R. *The Origins of a Democratic Culture in the Soviet Union: Modeling the Acquisition of Democratic Values*. University of Houston, 1992.
- Gibson J., Duch R. *Emerging Democratic Values in Soviet Political Culture*//Miller A., Reisinger W., Hesli V. (Ed.). *Public Opinion and Regime Change. The New Politics of Post-Soviet Societies*. Boulder, CO, Westview, 1993. P. 69–94.
- Hahn J. *Continuity and Change in Russian Political Culture*. *British Journal of Political Science*. 1991. Vol. 21. P. 393–421.
- Higley J., Burton M. *The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns* / American Sociological Review. 1989. N 54. P. 17–32.
- Hough J. *The Soviet Union and Social Science Theory*. Cambridge, Harvard University Press, 1977. P. 180, 175, 218.
- Inglehart R. *The Renaissance of Political Culture* / American Political Science Review. 1988. N 82. P. 1203–1230.
- Inglehart R. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
- Inglehart R. *Economic Development, Cultural Change and Democratization: A Global Perspective*. University of Michigan, 1992.
- Inglehart R. *Modernization and Postmodernization. Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1997.
- Kroeber A. L., Kluckhohn C. *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. New York, Vintage Books, 1963.
- Laitin D. *Political Culture and Political Preferences* / American Political Science Review. 2 June 1988. N 82.
- Lauristin M., Vihalemm P., Rosengren K. E., Weibull L. (Ed.). *Return to the Western World. Cultural and Political Perspectives on the Estonian Post-Communist Transition*. Tartu University Press, 1997.
- Miller A., Hesli V., Reisinger W. *Reassessing Mass Support for Political and Economic Change in the Former USSR* / American Political Science Review. June 1994. Vol. 88. N 2.
- Muller E., Seligson M. *Civic Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships* / American Political Science Review. September 1994. N 3. Vol. 88.
- Pye L., Verba S. *Political Culture and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 1965.
- Reisinger W., Melville A., Miller A., Hesli V. *Mass and Elite Political Outlooks in Post-Soviet Russia: How Congruent?* // Political Research Quarterly. 1996.
- Schmitter P., Karl T. *What Democracy Is...and Is Not*. *Journal of Democracy*. 1991. N 2. P. 75–88.

28. Sergeyev V., Biryukov N. *Russia's Road to Democracy: Parliament, Communism and Traditional Culture*. Brookfield, VT, Edward Elgar, 1993.
29. Thompson M., Ellis R., Wildavsky A. *Cultural Theory*. Boulder, Colo: Westview Press, 1990.
30. Tucker R. *The Soviet Political Mind: Stalinism and Post-Stalin Change*. New York, Norton, 1971.
31. Tucker R. Culture, Political Culture, and Communist Society. *Political Science Quarterly*. 1973. N 88, June. P. 173–190.
32. Tucker R. *Political Culture and Leadership in Soviet Russia*. NY, Norton, 1987.
33. Valionis A. Socialinių ir politinių vertybių kaita Lietuvoje 1990–1999 metais: adaptavimasis fragmentiškoje tikrovėje. *Kultūrologija*. 2000. T. 6. P. 324–349.
34. White S. *Political Culture and Soviet Politics*. New York, St Martin's, 1979.

Svajonė Mikėnienė

POLITICAL CULTURE IN THE TRANSITION PERIOD

S u m m a r y

The meaning of the concept of political culture, the directions of analysis and methodological problems that arise in this analysis are presented. The influence of the transition period is emphasized on the changes in political culture. The problems indicated by Fleron and arising in the analysis of political culture are discussed. The author analyses these problems, supporting the analysis with empirical evidences found by scholars analyzing post-soviet political culture.

Key words: political culture, democracy, values, attitudes, opinions, transformation (transition) period